

Zapomniany rozdział: Palestyńskie przetrzymywanie i praca przymusowa w izraelskich obozach podczas wojny 1948 roku

Wojna arabsko-izraelska z 1948 roku, znana Palestyńczykom jako Nakba, czyli „katastrofa”, stanowiła przełomowy moment w historii Bliskiego Wschodu – doprowadziła do wysiedlenia ponad 700 000 Palestyńczyków i powstania Państwa Izrael. Pośród chaosu wypędzania wiosek i operacji wojskowych wyłania się mniej znany aspekt: internowanie tysięcy palestyńskich cywilów w obozach dla jeńców i obozach pracy prowadzonych przez Izrael. Opierając się na odtajnionych raportach Międzynarodowego Komitetu Czerwonego Krzyża (MKCK) oraz analizach historycznych, niniejszy esej omawia, kto był przetrzymywany, w jakich warunkach żyli więźniowie, jaki charakter miała narzucona im praca przymusowa oraz w jaki sposób praktyki te naruszały obowiązujące wówczas międzynarodowe prawo humanitarne. Podczas gdy narracje izraelskie często przedstawiają te obozy jako niezbędne środki wojenne służące zatrzymaniu potencjalnych kombatanów, relacje palestyńskie podkreślają systemowe nadużycia i wyzysk, ukazując ludzką cenę konfliktu.

Kto był internowany: cywile złapani w krzyżowy ogień

Więźniami w tych obozach byli przede wszystkim palestyńscy cywile, a nie kombatan, schwytani podczas izraelskich kampanii wojskowych mających na celu zabezpieczenie terytorium i stworzenie żydowskiej większości demograficznej. Szacuje się, że od 5000 do 9000 osób przetrzymywano w co najmniej 22 miejscach – pięciu oficjalnych obozach dla jeńców/na roboty oraz do 17 nieoficjalnych – od 1948 roku aż do końca 1955 roku. Główne obozy oficjalne, takie jak Atlit koło Hajfy, Ijlil na północny wschód od Jaffy, Sarafand w pobliżu opuszczonej wsi Sarafand al-Amar, Tel Litwinsky koło Tel Awiwu oraz Umm Khalid koło Netanji, mieściły większość więźniów; ich pojemność wahała się od kilkuset do prawie 3000 osób. Obozy nieoficjalne były improwizowane w komisariatach policji, szkołach lub domach wiejskich, często na terenach przydzielonych państwu arabskiemu w planie podziału ONZ.

Pod względem demograficznym więźniowie to w większości mężczyźni w wieku produkcyjnym od 15 do 55 lat, określane jako „w wieku bojowym” i traktowani jako potencjalne zagrożenie mimo statusu cywilnego. Dokumenty ujawniają jednak znacznie szerszą sieć: osoby starsze powyżej 55. roku życia (co najmniej 90 udokumentowanych), chłopcy w wieku 10–12 lat (77 poniżej 15. roku życia), chorzy (w tym cierpiący na gruźlicę), a sporadycznie także kobiety i dzieci. W obozach oficjalnych 82–85% stanowiły palestyńscy cywile, znacznie przewyższając liczbę regularnych żołnierzy arabskich lub prawdziwych jeńców wojennych. Masowe aresztowania miały miejsce podczas wielkich operacji wysiedleńczych, np. operacji Dani w lipcu 1948 r., kiedy z Lyddy (Lod) i Ramli wypędzono 60–70 tys. Palestyńczyków, a nawet jedna czwarta dorosłych mężczyzn została internowana. Podobne „czyszczenie” dotknęło wsie galilejskie, takie jak al-Bi’na, Deir al-Asad czy Tantura podczas operacji Hiram w październiku 1948 r.

Metody porywania były systematyczne i brutalne: mężczyzn oddzielano od rodzin na podstawie wcześniej przygotowanych list podejrzanych, zmuszano do marszów w ekstremalnym upale bez wody lub przewożono ciężarówkami pod ścisłą strażą. Wielu oskarżano o „sabotaż” bez dowodów i bez procesu, co odzwierciedlało politykę arbitralnego zatrzymywania w celach bezpieczeństwa, kontroli demograficznej i pozyskania siły roboczej. Relacje ocalałych, np. Moussy z Galilei, opisują pędzenie pod lufami karabinów i rozstrzeliwanie młodych mężczyzn w trakcie zatrzymań. Osoby wykształcone lub aktywne politycznie (np. uczestnicy powstania arabskiego 1936–1939) podlegały szczególnej kontroli, choć niektóre przynależności ideologiczne (np. komunistyczne) czasem skutkowały lepszym traktowaniem dzięki zewnętrznemu naciskowi.

Surowa rzeczywistość: warunki w obozach

Życie w obozach naznaczone było niedostatkiem i przemocą, daleko odbiegając od standardów humanitarnych. Zakwaterowanie stanowiły przejęte obiekty brytyjskiego mandatu, namioty otoczone drutem kolczastym i wieżami strażniczymi lub półrujnowane palestyńskie domy wiejskie. Przeludnienie było powszechne – po 20–30 mężczyzn w wilgotnym, przeciekającym namiocie lub pomieszczeniu, co w zimie prowadziło do dramatycznych warunków, gdy woda przesiąkała pod prowizoryczne posłania z liści, kartonów czy resztek drewna. Warunki sanitarne były fatalne: odkryte latryny, niewystarczające urządzenia do mycia i brak higieny sprzyjały chorobom, w tym gruźlicy. Racjonalne wyżywienie było minimalne – 400–700 g chleba dziennie dla pracujących, uzupełniane zepsutymi owocami, mięsem niskiej jakości i rzadkimi warzywami – co prowadziło do niedożywienia. Woda była drastycznie ograniczona, potęgując cierpienie podczas marszów i codziennej rutyny.

Opieka medyczna praktycznie nie istniała; chorzy pozostawali bez leczenia, a grupy szczególnie wrażliwe – starcy i dzieci – cierpiały najbardziej, zdarzały się zgony z wychłodzenia lub nieleczonych obrażeń. Przemoc była systemowa: bicie, arbitralne rozstrzeliwania uzasadniane „próbami ucieczki”, upokorzenia takie jak wymuszone rozbieranie do naga na oczach mieszkańców kibuców. Delegat MKCK Emile Moeri w raporcie ze stycznia 1949 roku pisał: „Bolesne jest patrzeć na tych biednych ludzi, zwłaszcza starców, wyrwanych z ich wiosek i bez powodu umieszczonych w obozie, zmuszonych spędzić zimę pod mokrymi namiotami, z dala od rodzin; ci, którzy nie przetrwali tych warunków, umarli”. Strażnicy – w tym byli brytyjcy oficerowie i dawni członkowie Irgunu – narzucali atmosferę strachu; codzienny rytuał obejmował apele, pracę i groźby.

MKCK odgrywał kluczową rolę, odwiedzając obozy i dokumentując naruszenia, lecz jego wpływ ograniczał się do „moralnego nacisku” – Izrael często ignorował żądania zwolnień lub poprawy warunków. Raporty zawierały zróżnicowane oceny – wczesne krytyki dotyczące wyżywienia i przymusu ustępowały miejsca nieznacznym poprawom higieny pod koniec 1948 r. – ale ogólny chaos w rozróżnianiu cywilów od jeńców wojennych trwał.

Wyzysk poprzez pracę: filar wojennych potrzeb

Praca przymusowa była centralnym celem istnienia obozów, wykorzystując więźniów do uzupełnienia braku siły roboczej spowodowanego żydowską mobilizacją. Zadania były wyczerpujące i niebezpieczne, wykonywane codziennie pod uzbrojoną strażą: sprzątanie pól bitew z ciał, gruzu i niewybuchów; kopanie okopów i umocnień; budowa dróg (np. do Ejlatu na Negewie); wydobywanie kamienia; uprawa warzyw; sprzątanie kwater żołnierzy i toalet; transport zrabowanego mienia z burzonych palestyńskich domów. Odmowa kończyła się pobiciem lub egzekucją – jak opowiadał ocalały Tewfic Ahmed Jum'a Ghanim: „Ktokolwiek odmawiał pracy, był rozstrzeliwany. Mówili, że próbował uciec”.

Warunki pracy potęgowały cierpienia obozowe: całonocna harówka w ekstremalnej pogodzie przy minimalnych racjach jako „zachęcie”. Delegat MKCK Jacques de Reynier w lipcu 1948 roku określił to mianem „nielolnictwa”, wskazując, że cywile w wieku 16–55 lat byli zamykani w celu wykonywania prac związanych z wojskiem, co naruszało zakaz takiego przymusu. Świadczenia, np. Marwana Iqaba al-Yehiyi z obozu Umm Khalid, opisują łapanie kamienia w kamieniołomach za marne jedzenie – jedna ziemniak rano, pół suszonej ryby wieczorem – przeplatane upokorzeniami. Praca wychodziła poza teren obozów (np. Mitzpe Ramon), bezpośrednio wspierając wysiłek wojenny i budowanie państwa.

Izraelski historyk Benny Morris w książce *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited* krótko wspomina te zatrzymania, stwierdzając, że Palestyńczycy z obszarów takich jak Lydda i Ramla byli przetrzymywani do przesiewu i wykorzystywani do prac rolniczych, domowych oraz wojskowych do czasu zwolnienia lub wypędzenia. Przedstawia to jednak jako doraźne środki bezpieczeństwa w chaosie wojennym, bagatelizując systemowy wyzysk w porównaniu z źródłami propalestyńskimi.

Naruszenia prawa międzynarodowego: oczywiste złamanie

Te praktyki stały w sprzeczności z ówczesnym i zwyczajowym międzynarodowym prawem humanitarnym, zwłaszcza z Konwencją Genewską z 1929 r. o jeńcach wojennych oraz Regulaminem Haskim z 1907 r., które wpływały na standardy z 1948 roku. Arbitralne porwania i bezterminowe przetrzymywanie bez zarzutów naruszały ochronę przed przymusowym przesiedleniem (później skodyfikowaną w art. 49 IV Konwencji Genewskiej) oraz wymóg humanitarnego traktowania bez dyskryminacji. Praca przymusowa, szczególnie zadania o charakterze wojskowym (kopanie okopów, usuwanie niewybuchów), łamała art. 31 Konwencji z 1929 r. zakazujący prac wspierających operacje wroga lub zagrażających życiu.

Warunki obozowe – niedostateczne wyżywienie, higiena i opieka medyczna – stały w sprzeczności z wymogami odpowiednich racji żywnościowych dla zachowania zdrowia (Konwencja 1929, art. 11) oraz miesięcznych badań lekarskich (art. 15). MKCK wielokrotnie protestował przeciwko tym naruszeniom, ale brak współpracy Izraela, popartego przez mocarstwa zachodnie, czynił interwencje nieskutecznymi. Czyni te – w tym wykorzystywanie cywilów do niebezpiecznych prac – dziś stanowiłyby zbrodnie wojenne na mocy Statutu Rzymskiego, rzucając długi cień prawny na tamten konflikt.

Dziedzictwo i refleksje

Internowanie palestyńskich cywilów w latach 1948–1955 pozostaje niedostatecznie zbadanym aspektem Nakby, przyćmionym przez masowe wysiedlenia. Około 78% więźniów (ok. 6700 osób) zostało wypędzonych jako „zakładnicy” w negocjacjach rozejmowych i pozbawionych prawa powrotu, resztę zwalniano stopniowo. Epizod ten nie tylko spowodował natychmiastowe cierpienie, ale przyczynił się także do międzypokoleniowej traumy i kryzysu uchodźczego. Dziś, gdy trwają debaty o historycznej odpowiedzialności, uznanie istnienia tych obozów na podstawie odtajnionych archiwów sprzyja pełniejszemu zrozumieniu genezy konfliktu. Konfrontując się z tymi naruszeniami, społeczeństwa mogą dążyć do pojednania opartego na sprawiedliwości i normach międzynarodowych.

Bibliografia

1. Abu Sitta, Salman, and Terry Rempel. „The ICRC and the Detention of Palestinian Civilians in Israel's 1948 POW/Labor Camps.” *Journal of Palestine Studies* 43, no. 4 (2014): 11–38. Dostęp: https://www.researchgate.net/publication/279227552_The_ICRC_and_the_Detention_of_Palestinian_Civilians_in_Israel%27s_1948_PC
2. Morris, Benny. *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. Dostęp: <https://www.cambridge.org/core/books/birth-of-the-palestinian-refugee-problem-revisited/8AE72A6813CEA7DDDE8F9386313F0D97>.
3. International Committee of the Red Cross (ICRC). Odtajnione archiwa dotyczące konfliktów 1948 r., w tym raporty o przetrzymywaniu Palestyńczyków. Cytowane w: <https://www.jstor.org/stable/10.1525/jps.2014.43.4.11> (za analizą Abu Sitty).
4. Zochrot. „Remembering the Prisoners of War Camps.” Broszura, 2024. Dostęp: https://www.zochrot.org/publication_articles/view/56542/en?_Remembering_the_Prisoners_of_War_Camps.
5. Konwencja genewska o traktowaniu jeńców wojennych (1929). Pełny tekst: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gc-pow-1929>.
6. Konwencja genewska (III) o traktowaniu jeńców wojennych (1949). Pełny tekst: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949>.
7. Dodatkowy kontekst roli MKCK w 1948 r.: „From our archives: protecting prisoners and detainees.” Dostęp: <https://www.icrc.org/en/document/150-years-humanitarian-action-protecting-prisoners-and-detainees>.
8. Al-Awda. „On Israel's little-known concentration and labor camps in 1948–1955.” 19 października 2014. Dostęp: <https://al-awdapalestine.org/2014/10/on-israels-little-known-concentration-and-labor-camps-in-1948-1955/>.